

Ognjen Radonjić*Odeljenje za sociologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu*

oradonji@f.bg.ac.rs

Održivi razvoj: problemi u razumevanju i sprovođenju*

Apstrakt: Iz perspektive dominantne ekonomske teorije dok god privredni rast donosi više koristi nego troškova izraženo u novcu, takav rast treba podržati. Sa druge strane, ovaj teorijski pristup je zanemario ograničene kapacitete prirodnog okruženja, ali i anomalije u privrednom rastu koje vode rastu u nejednakosti u raspodeli dohotka i bogatstva i siromaštvu. Tema ovog rada je definisanje održivog razvoja koji ima za cilj da sagleda kako ekonomsku tako i društvenu i ekološku dimenziju ljudskih aktivnosti, kao i probleme u implementaciji politika održivog razvoja na nadnacionalnom, nacionalnom i lokalnom nivou.

Ključne reči: privredni rast, održivi razvoj, negativne eksternalije, degradacija životne sredine, nejednakosti, siromaštvo

Uvod

Krajem osamdesetih godina prošlog veka koncept održivog razvoja postaje centralan u razmatranjima međunarodnih institucija i nacionalnih vlada. Nažalost, u praksi ciljevi održivog razvoja su daleko od ostvarenih, zbog čega svet tone u sve dublju krizu, koju će, sa protokom vremena, biti sve teže rešiti. Brojni su razlozi neefektivnosti u sprovođenju međunarodnih politika održivog razvoja među kojima izdvajamo neophodnost različitog pristupa u rešavanju ovih problema na nivou bogatih i siromašnih zemalja i nedovoljno oslanjanje na lokalne organizacije, kao i izostanak implementacije na međunarodnom i nacionalnom nivou saznanja koja su plod rada na lokalnu.

Da bi analiza problema bila plodotvorna na prvom mestu je neophodno što preciznije definisati koncept održivog razvoja jer u akademskim i praktičnim

* Realizaciju ovog istraživanja finansijski je podržalo Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije u sklopu finansiranja naučnoistraživačkog rada na Univerzitetu u Beogradu – Filozofskom fakultetu (broj ugovora 451-03-47/2023-01/200163).

raspravama i dalje postoje velika neslaganja. Smatramo da bi polazna osnova za analizu ovog koncepta trebalo da bude dominantna ekonomska teorija, odnosno dominantni ekonomski pristup (DEP) koji je i danas jedan od najvažnijih inputa za odlučivanje upravljačkih struktura kako na nadnacionalnom tako i nacionalnom i lokalnom nivou – ekonomska teorija i njene implikacije su nezaobilazan instrument za zadobijanje političke moći koja opredeljuje institucionalne aranžmane i društvenoekonomske politike.

Dominantni ekonomski pristup i panaceja privrednog rasta

Danas se referentni ekonomski udžbenici¹ dominantno oslanjaju na definiciju britanskog ekonomiste Lajonela Robinsa (Lionel Robbins) iz 1935. po kojoj je ekonomija nauka koja „proučava ljudsko ponašanje kao vezu između ciljeva i retkih resursa koji imaju alternativne upotrebe” (Robbins 1935, 16). Po Robinsu: „Materijalna sredstva za postizanje ciljeva su ograničena. Izbačeni smo iz Raja. Nemamo ni večni život ni neograničena sredstva za zadovoljenje naših potreba. Gde god da se okrenemo, ako izaberemo jednu stvar moramo se odreći drugih kojih se, u drugim okolnostima, ne bi odrekli. Oskudnost sredstava za zadovoljenje ciljeva različitog značaja je skoro sveprisutan uslov ljudskog ponašanja” (Robbins 1935, 15). Drugim rečima, ekonomija proučava načine na koje ljudi što potpunije zadovoljavaju svoje neograničene potrebe uz što efikasniju upotrebu ograničenih resursa. Dakle, što je upotreba ograničenih resursa efikasnija, to su neograničene ljudske potrebe više zadovoljene. DEP deli resurse na prirodne resurse, ljudski rad (humani kapital) i kapital (u fizičkom smislu).

U prirodne resurse spadaju zemljište, šume, vode, rudna bogatstva, energetski izvori, vazduh, klima itd. Drugi faktor je rad ili humani kapital i sastoji se iz utrošenog vremena ljudi u procesu proizvodnje i starosne i kvalifikacione strukture stanovništva. Na kraju, poslednji faktor proizvodnje je kapital – trajna dobra jedne ekonomije proizvedena od strane ljudi radi proizvodnje drugih dobara. U kapital spadaju fabrike, mašine, alati, putevi, računari, teretni kamioni, teretni vozovi, teretni brodovi itd. Kapital značajno doprinosi rastu produktivnosti proizvodnje, to jest količini proizvodnje roba i usluga po jedinici vremena.

Pomoću upotrebe i tehnološkog kombinovanja faktora proizvodnje proizvode se robe i usluge koje služe da bi se zadovoljile ljudske potrebe. U navedenoj Robinsonovoj definiciji primećujemo dve ključne ekonomske ideje: da su resursi oskudni, to jest retki i da ekonomski učesnici moraju efikasno da upotre-

¹ Kao osnovu analize koristimo sledeće referentne ekonomske udžbenike: Baumol and Blinder 2011; Krugman and Wells 2015; Mankiw 2021; Taylor and Mankiw 2014.

bljavaju ove oskudne resurse kako bi se što potpunije zadovoljile potrebe ljudi. Oskudnost, odnosno retkost resursa podrazumeva postojanje ekonomskih dobara, to jest dobara čija je ponuda ograničena. Dosledno, pošto su resursi oskudni, ekonomski učesnici moraju da pronađu način kako da ih uposle tako da se njihove potrebe što potpunije zadovolje. Što potpunije zadovoljavanje potreba ekonomskih učesnika nameće princip efikasnosti. Princip efikasnosti je i dalje u fokusu pažnje većine ekonomista i predstavlja ključni cilj ekonomske aktivnosti i politike. Za neki proces možemo da kažemo da je efikasan kada za minimiziranu vrednost resursa postiže unapred zadati cilj proizvodnje ili, obrnuto, kada za dati nivo resursa maksimizira vrednost proizvodnje.

Ograničenje sa kojim se sva društva na svetu susreću, ograničenje u vidu oskudnosti resursa sa jedne strane i zadovoljavanje neograničenih potreba ljudi sa druge strane otvara novo pitanje, pitanje izbora (trade-off). Naime, pošto ne možemo imati sve što poželimo, moramo izabrati između različitih ciljeva. Prvi standardan izbor je između efikasnosti i pravednosti. Pravednost podrazumeva da su koristi od efikasne upotrebe resursa pravedno raspodeljene (distribuirane) između svih članova jednog društva. Drugi standardan izbor je između čiste životne sredine i kreiranog bogatstva. Opet, pošto pojedinci i društvo u celini moraju da prave izbor, izbor sa svoje strane implicira postojanje oportunitetnog troška (opportunity cost) ili troška propuštene prilike: odluka da se ima nečega više ima za posledicu odluku da se nečega ima manje. U prvom primeru, povećanje pravednosti u raspodeli proizvodnje ide na štetu uspešnih proizvođača koji deo svoje proizvodnje ustupaju drugim članovima zajednice, što smanjuje njihovu motivaciju da i dalje budu efikasni. U drugom primeru, zakoni po kojima preduzeća moraju da smanje zagađenje životne sredine povećavaju troškove proizvodnje, pa samim tim vode smanjenju profita, plata ili vode višim cenama proizvoda i usluga koji se prodaju potrošačima. Dakle, regulacija zagađenja životne sredine vodi zdravijem okruženju i boljem zdravlju ljudi, ali i smanjenju dohotka ekonomskih učesnika.

Koordinacioni mehanizam putem kojeg ekonomski učesnici donose odluke o proizvodnji i potrošnji je tržište. Ove odluke su proizvod decentralizovanog odlučivanja, tačnije ekonomske odluke donose milioni privrednih učesnika (proizvođači, potrošači, država i njeni organi, bankari itd). Preduzeća proizvode robe i usluge koje donose najveće profite, dok odluke potrošača o tome kako da potroše svoj zarađeni dohodak (nadnice, profiti, rente, dividende i kamatni prihodi) određuju koje će robe biti tražene a koje neće, to jest koja će preduzeća ubirati profit, a koja će podnositi gubitke. Sistem razmene u tržišnom sistemu je dobrovoljan i većina faktora proizvodnje je u privatnom vlasništvu.

Da bi tržište moglo da funkcioniše i neguje princip efikasnosti neophodno je postojanje standardne mere kojom se efikasnost meri, odnosno pomoću koje se upoređuju troškovi i prihodi. Standardna mera koja se koristi u savremenim

ekonomijama je novac. Rečju, standardna ekonomska definicija vrednosti se ogleda u tržišnoj vrednosti, to jest ceni. Cena svake robe se formira na bazi odnosa ponude (količina dobara koju proizvođači nude na prodaju po određenim cenama) i tražnje (količina dobara koju potrošači traže da kupe po određenim cenama). Na taj način cene vrše krucijalnu ulogu emitovanja signala proizvođačima i potrošačima na bazi kojih oni odlučuju kako da rasporede svoja oskudna sredstva. Drugim rečima, u DEP-u nešto ne može da ima vrednost, ukoliko ljudi nisu za to voljni da plate – „više je uvek bolje« pri čemu se „više« sastoji od ekonomskih dobara koje su ekonomski učesnici voljni da plate.

Cilj kupaca je da maksimiziraju svoje zadovoljstvo, to jest korisnost od konzumacije dobara i usluga, i cilj preduzeća je da maksimiziraju profit od prodaje proizvoda i usluga. Pošto niko nema prednost na tržištu (postoji savršena konkurencija među proizvođačima i potrošačima) i svi tržišni učesnici su savršeno informisani, krajnji ishod je da su proizvodi i usluge proizvedeni, raspodeljeni (distribuirani) i konzumirani na način koji omogućava maksimizaciju tržišne vrednosti proizvodnje.

U tržišnom sistemu krajni cilj je povećanje dohotka i bogatstva. Na nivou pojedinaca dohoci se javljaju u vidu nadnica, renti, kamata, dividendi i profita, dok se na nivou društva, ili države, kretanje u bogatstvu meri kroz bruto domaći proizvod (GDP – gross domestic product). Prema definiciji, bruto domaći proizvod (BDP) predstavlja tržišnu vrednost svih proizvoda i usluga proizvedenih u toku određenog vremenskog perioda na teritoriji neke zemlje. Kada BDP raste, zemlja doživljava privredni rast, i kada ne raste ili se smanjuje, država doživljava privrednu stagnaciju ili recesiju. DEP uzima kao zakonitost da sa rastom BDP rastu i dohoci i bogatstvo stanovništva.

Ovaj pristup ekonomskoj teoriji je bio dominantan u Zapadnim ekonomijama posle Drugog svetskog rata, što je i sasvim razumljivo jer je trebalo obnoviti razrušenu svetsku privredu.² Naravno, i tada su ekonomisti bili svesni mogućih neuspeha tržišta, ali im nisu pridavali veliku važnost jer je prioritet bila obnova privrednog rasta i međunarodne trgovine. Takođe, smatrali su da se ovi neuspesi mogu uspešno rešiti kroz dinamičan privredni rast, ograničenu državnu intervenciju, etičke principe i specifična tržišna rešenja.

Nekoliko je ključnih neuspeha tržišta – tržišna moć (monopoli i duopoli), eksternalije (negativne i pozitivne), zajednički resursi i nejednakost u raspodeli

² Sa tim ciljem su u Breton Vudsu 1944. osnovani Međunarodni monetarni fond (International Monetary Fund) i Svetska banka (World Bank). Međunarodni monetarni fond je bio zadužen za nadgledanje međunarodnog monetarnog sistema radi osiguranja stabilnosti deviznih kurseva i eliminisanja protekcionističkih barijera koje usporavaju međunarodnu trgovinu. Sa druge strane, fokus Svetske banke je povoljno kreditiranje siromašnih zemalja radi podrške investicijama u obrazovanje, infrastrukturu, javno zdravlje, poljoprivredu, upravljanje prirodnim resursima itd.

dohotka i bogatstva koja vodi problemu narastajućeg siromaštva. Uopšteno, eksternalije nastaju kada neki ekonomski učesnik preduzima aktivnost koja utiče na dobrobit drugih ekonomskih učesnika koji niti plaćaju, niti dobijaju neku naknadu povodom efekata te aktivnosti. Ako je efekat preduzete aktivnosti na druge ekonomske učesnike nepovoljan, eksternalija se naziva negativna eksternalija i ako je pozitivan, takva eksternalija se naziva pozitivna eksternalija.

U negativne eksternalije (negative externalities) spadaju buka, zagađenje životne sredine, degradacija i iscrpljivanje prirodnih resursa, toksični otpadi itd. Drugim rečima, kada se uzmu u obzir negativne eksternalije postaje jasna razlika između društvene i tržišne vrednosti proizvodnje dobara i usluga jer tržišna vrednost proizvodnje ne uzima u obzir troškove koje tržišna aktivnost nekog ekonomskog učesnika nameće drugim pripadnicima društva. U slučaju negativnih eksternalija, tržište proizvodi veću količinu nekog proizvoda ili usluge nego što je društveno poželjno.

Rešenje za problem negativnih eksternalija ekonomska teorija vidi kroz etičke norme, privatna, državna i tržišna rešenja. Etičke norme nas sprečavaju da, na primer, bacamo đubre na ulici jer to nije lepo. Takođe, dobrotvorne i različite nevladine organizacije učestvuju u rešavanjima, na primer, problema zagađenja životne sredine i siromaštva. Privatna rešenja koje je teorijski uokvirio britanski ekonomista Ronald Kouz (Ronald Coase) se oslanjaju na sebične interese ekonomskih učesnika prilikom rešavanja problema negativnih eksternalija kroz pregovore u situaciji kada su svojinska prava dobro definisana i kada nema transakcionih troškova (Coase 1960). Međutim, pošto do privatnih rešenja često nije moguće doći zbog visokih transakcionih troškova ili nedostatka koordinacije zbog velikog broja učesnika i njihovih različitih interesa, često je potrebna državna intervencija. Tako, država kroz regulatorne mere ograničava zagađenje životne sredine. Te mere mogu biti usmerene na kažnjavanje zagađivača ili sprovođenje potpornih aktivnosti, kao što je, na primer, subvencionisanje usvajanja novijih čistijih tehnologija od strane proizvođača. Država može posegnuti i za tržišnim merama kroz primenu Piguovih poreza (Arthur Pigou) koji se svode na plaćanje određenog novčanog iznosa po jedinici ispuštenog otpada (Pigou 1920). Razlika između regulacije, koja propisuje maksimum dozvoljenog zagađenja i Piguovog poreza je u tome što je kod Piguovog poreza dozvoljeno da se zagađuje onoliko koliko je ekonomski učesnik za to spreman da plati. U tržišna rešenja spada i trgovanje dozvolom za zagađivanje koje emituje država gde će ekonomski učesnici koji su u mogućnosti da po niskim troškovima smanje zagađenje biti spremni da prodaju dozvolu onim ekonomskim učesnicima koji mogu da smanje zagađenje samo po visokim troškovima.

Zajednički resursi (common resources) su dobra koja nisu u privatnom vlasništvu i koja su dostupna svima poput okeana, biljnog i životinjskog sveta u divljini, vazduha itd. Kod zajedničkih dobara ne postoji privatna inicijativa za

njihovu zaštitu što ima za posledicu da se oni preterano iscrpljuju i zagađuju. DEP rešenje vidi u privatizaciji zajedničkih dobara gde je to moguće i kroz njihovu zakonsku zaštitu tamo gde to nije, pri čemu je jasno da zakonska zaštita često nije efikasna jer je teško kontrolisati velika prostranstva i sprovesti koordinaciju delovanja u slučajevima gde je neophodana saradnja između više zemalja.

Važan pobačaj tržišta je i nejednakost u raspodeli dohotka i bogatstva – tržište nema osećaj za pravdu zbog čega se javlja država kao važan faktor u redistribuciji dohotka ka marginalizovanim društvenim grupama kao što su nezaposleni, siromašni, osobe sa invaliditetom i/ili smetnjama u razvoju itd. Iako vidi efikasnost i pravednost kao sukobljene ciljeve, DEP iz etičkih razloga predviđa redistribuciju kroz, na primer, progresivno oporezivanje, transferna plaćanja i subvencionisanje potrošnje egzistencijalno ugroženih delova stanovništva (bonovi za hranu, narodne kuhinje, sufinansiranje zdravstvene zaštite, obezbeđivanje stanovanja po niskim troškovima itd). Na koncu, borba protiv nejednakosti u raspodeli i siromaštva se može posmatrati kao javno dobro (positive externalities) jer siromaštvo vodi nesigurnom okruženju sa povećanom stopom kriminala i gubitku ogromnih resursa kroz nezaposlenost, nedovoljno obrazovanje i ugroženo životno zdravlje siromašnih.

Važno je da podsetimo da DEP vidi efikasnost sa jedne i degradaciju životne sredine i povećanje u pravednosti raspodele sa druge strane kao sukobljene ciljeve zbog čega donosi svoj sud o negativnim eksternalijama i zaštiti zajedničkih resursa kroz analizu troškova i koristi (cost-benefit analysis) izraženih u novčanom iznosu. Rečju, ukoliko su monetarni benefiti preduzetog ekonomskog projekta iznad monetarnih troškova, projekat je ekonomski opravdano preduzeti. Primera radi, ukoliko izgradnja doma zdravlja, škole, zaštita kvaliteta vazduha i borba protiv siromaštva donose više koristi od troškova izraženo u novcu, projekti će biti preduzeti. Odnosno, profitni motiv je primaran i, ako prihodi nadilaze troškove, projekat je racionalno preduzeti.

Implikacija primene analize troškova i koristi je zanemarivanje problema crpljenja prirodnih resursa i kumulativnog efekta zagađenja na trajnu destabilizaciju ekosistema. Dodatno, monetarna vrednost se pripisuje samo prirodnim dobrima koja imaju ekonomsku vrednost – to su prirodna dobra koja ljudi žele da plate. Prirodna dobra koja ljudi ne žele da plate nemaju ekonomsku vrednost i ne ulaze u troškovnu analizu. Na primer, ukoliko niko ne želi da plati održavanje neke ugrožene životinjske vrste, onda istrebljenje te životinjske vrste nema ekonomsku vrednost i ne ulazi u troškovnu analizu neželjenih efekata nekog ekonomskog projekta.

Slično tome, kod analize troškova i koristi javnih dobara uzimaju se u obzir samo dobra i usluge koje imaju tržišnu vrednost pri čemu se znemaruju neplaćene aktivnosti domaćinstva, šire porodice i lokalne zajednice. Ove aktivno-

sti koje se organizuju u okviru domaćinstva, šire porodice i lokalne zajednice su malog obima i u njima se obično ne koristi novac zbog čega ostaju van domašaja BDP – podizanje i vaspitavanje dece; priprema obroka; održavanje kuće; briga o bolesnima, starima i siromašnim članovima zajednice; očuvanje lokalnog prirodnog okruženja itd. Nagrada za uloženi trud nije u novcu već u direktnom proizvodu rada – za rad u bašti nagrada su plodovi koje bašta rađa; za odgajanje dece nagrada je srećno i zdravo dete; za volonterski rad uloženi u razvoj lokalne zajednice nagrada je zdrava, srećna, bezbedna i stabilna lokalna zajednica. Rečju, neplaćeni rad na nivou lokalne zajednice predstavlja javno dobro koje nije tržišno vrednovano zbog čega se smatra neproaktivnim. U realnosti, ovaj neplaćeni rad proizvodi velike koristi za društvo i značajne uštede u troškovima – vaspitano dete i dobri odnosi u zajednici doprinose stabilnom i bezbednom okruženju što smanjuje javne troškove angažovanja policije i sudstva; briga o bolesnim i starijima, kao i briga za lokalnu životnu sredinu značajno snižavaju javne troškove za zdravstvo i očuvanje životne sredine. Osim smanjenju javnih troškova, ove aktivnosti značajno doprinese rastu dobrobiti društva (well-being) koje DEP u potpunosti zanemaruje. Ova dobrobit se ogleda u sreći, dobrim međuljudskim odnosima, poverenju među ljudima, ispunjenom slobodnom vremenu, osećaju slobode, zdravom i očuvanom lokalnom prirodnim okruženju itd.

Ipak, i pored ovih pobačaja tržišta, fokus DEP-a ostaje na privrednom rastu. Prema ovom pogledu, tačno je da BDP ne meri degradaciju životne sredine, crpljenje prirodnih resursa, sreću, ispunjenost našeg slobodnog vremena, nejednakosti u raspodeli i siromaštvo, kvalitet obrazovanja i zdravstva, korupciju itd., ali nam visok BDP omogućava da se efikasno nosimo sa ovim problemima. Drugim rečima, što je BDP veći, društvo je u mogućnosti da svojim članovima obezbedi bolje obrazovanje i zdravstvo, da smanji siromaštvo i nejednakosti, da se efikasnije bori protiv kriminala i korupcije i na taj način učini jedno društvo srećnijim. Konzistentno, što je jedno društvo bogatije ono će biti i tehnološki naprednije zbog čega će biti u mogućnosti da efikasnije upravlja svojim prirodnim resursima. Nove tehnologije će omogućiti pronalazak novih izvorišta nafte, gasa i uglja, efikasniju poljoprivrednu proizvodnju i pošumljavanje. Tehnološki napredna društva dolaze do novih tehnoloških rešenja koja štede energiju ili se zasnivaju na alternativnim izvorima energije kao što su talasi, vetar i sunčeva energija. Nove tehnologije će nam pomoći da otkrijemo nove namene za postojeća rudna bogatstva za koje do sada nismo znali itd. Dakle, iako privredni rast doprinosi degradaciji životne sredine i crpljenju resursa, pretpostavka je da će nova tehnološka rešenja ove pobačaje držati pod kontrolom što će omogućiti ljudima da u dugom roku ne samo opstanu, već i uživaju u rastućem životnom standardu.

Kumuliranje problema

Već šezdesetih godina prošlog veka, svet koji postoji van udžbenika DEP, počeo je da se suočava sa problemima neodržive degradacije životne sredine i, nešto kasnije, osamdesetih godina, sa приметnim rastom u nejednakostima i usporavanju u borbi protiv siromaštva. Svi ovi problemi su vodili revidiranju DEP-a i pomeranju fokusa sa zadovoljenja stalno rastućih potreba i privrednog rasta na povećanje dobrobiti što je vodilo nastanku koncepta održivog razvoja (sustainable development).

Problem degradacije životne sredine i mogućeg neodrživog razvoja čovečanstva po prvi put dolazi u žižu međunarodne javnosti pre pola veka, tačnije 1972, kada su objavljena dva izveštaja. Prvo je u martu te godine Rimski klub (Clube of Rome), neformalna organizacija 30 naučnika, prosvetnih radnika, humanista i industrijalaca iz 10 zemalja, objavio izveštaj Granice rasta (The Limits to Growth) u kojem se upozorava međunarodna javnost na to da ćemo, ukoliko se nastavi sa postojećim trendom rasta svetske populacije, industrijalizacije, crpljenja resursa i zagađenja, u narednih 100 godina dostići, i potom prevazići fizičke kapacitete Zemlje (Meadows et al. 1972). U junu iste godine, Ujedinjene nacije (UN) su organizovale konferenciju o životnoj sredini u Štokholmu na kojoj je iniciran dijalog između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju sa ciljem proučavanja veza između privrednog rasta, zagađenja vazduha, vode i okeana i blagostanja ljudi širom sveta (United Nations 1972). Bez obzira na ova upozorenja, osamdesetih godina prošlog veka, uporedo sa prelaskom Sjedinjenih Američkih Država i Ujedinjenog Kraljevstva na neoliberalnu paradigmu, odnosno „Vašingtonski konsenzus« (Washington Consensus) restriktivnih javnih finansija i monetarne politike, privatizacije, liberalizacije trgovine i liberalizacije i deregulacije finansijskih tokova, problemi ekološke degradacije, nejednakosti u raspodeli i siromaštva se ubrzano kumuliraju.

Uporedo je, pod pokroviteljstvom UN i vođstvom Gro Harlam Brutland (Gro Harlem Brutland), svetlost dana je ugledao Brutland izveštaj (Brutland Report) pod nazivom „Naša zajednička budućnost« (Our Common Future) u kojem se po prvi put javlja koncept održivog razvoja definisan kao „razvoj koji izlazi u susret potrebama sadašnjim generacijama bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolje sopstvene potrebe« (World Commision 1987, 16). Centralne teme ovog izveštaja su potrebe, posebno siromašnih koje bi trebalo da postanu prioritet međunarodnih organizacija i vlada i ograničenja koje nameću postojeće tehnologije i društvene organizacije na sposobnost životnog okruženja da izađe u susret sadašnjim i budućim potrebama ljudi.

Ipak, i nakon ovog izveštaja, a posebno nakon završetka Hladnog rata i pada Berlinskog zida 1989, problemi ugrožavanja životne sredine i rastućih nejednakosti i siromaštva nastavljaju da se nagomilavaju. Posledično, 1992, UN su

organizovale konferenciju u Rio de Ženeiru pod nazivom „Samit sveta« (Earth summit) na kojoj dolazi do integracije koncepata ekonomskog razvoja, zaštite životne sredine i društvene pravde i inkluzije – održivi razvoj postaje prioritetni cilj međunarodne zajednice (United Nations 1992a). U skladu sa tim, preporučeno je da nacionalne strategije budu dizajnirane tako da budu primenjive na polju rešavanja ekonomskih i društvenih problema, kao i problema zaštite životne sredine. Na ovom samitu je proizveden dokument pod nazivom „Agenda 21«, dobrovolni plan akcije na polju održivog razvoja koji bi trebalo da primene nacionalne, regionalne i lokalne vlasti. Posebno je stavljen naglasak na potrebu uključivanja lokalnih zajednica, nevladinih organizacija i društvenih grupa koje su od strane UN identifikovane kao društvene grupe sa manjkom učešća u odlučivanju (žene, dece, urođeničke zajednice) u sprovođenje preporučenih politika održivog razvoja (United Nations 1992b).

Potom, 2000, UN organizuju „Milenijumski samit« (Millennium Summit) na kojem se usvajaju Milenijumski ciljevi razvoja (Millennium development goals) kao i predlog njihove realizacije do 2015 (United Nations 2000). Fokus ovih ciljeva je na: iskorenjivanju ekstremnog siromaštva i gladi; dostupnosti osnovnog obrazovanja za sve; promociji polne jednakosti i osnaživanju prava žena; smanjenju mortaliteta dece; poboljšanju zdravlja majki; borbi protiv side, malarije i drugih zaraznih bolesti; obezbeđivanju održivosti životnog okruženja i razvoju globalnog partnerstva za pomoć u razvoju siromašnih zemalja.

Dvadeset godina nakon samita u Riu, 2012, UN organizuju Rio + 20 samit. Fokus ovog samita je bio na zelenoj ekonomiji i institucionalnom okviru podrške održivom razvoju. Posvećenost konceptu održivog razvoja je potvrđen u dokumentu „Budućnost koju želimo« (the Future We Want). Na samitu je dogovoren razvoj Ciljeva održivog razvoja (Sustainable Developments Goals), koji se oslanjaju na Agendu 21 i Milenijumske ciljeve razvoja, sa zadatkom početka njihovog sprovođenja od 2015. Koncept održivog razvoja je na ovom samitu uključen u pet glavnih ciljeva UN sa naglaskom na ulogu i značaj održivog razvoja u kreiranju međunarodnih i nacionalnih programa razvoja (United Nations 2012).

U 2015, UN su ustanovile da su Milenijumski ciljevi razvoja parcijalno postignuti sa nejednakim uspehom širom sveta. Iste godine, UN zamenjuju i proširuju Milenijumske ciljeve razvoja sa 17 Ciljeva održivog razvoja usmerenih na osnovne ljudske potrebe i potrebu zaštite životne sredine (United Nations 2015).³

³ Ciljevi su sledeći: Okončati siromaštvo svuda i u svim oblicima; okončati glad, postići bezbednost hrane i poboljšanu ishranu i promovisati održivu poljoprivredu; obezbediti zdrav život i promovisati blagostanje za ljude svih generacija; obezbediti inkluzivno i kvalitetno obrazovanje i promovisati mogućnosti celoživotnog učenja; postići rodnu ravnopravnost i osnaživati sve žene i devojčice; obezbediti sanitarne uslove i pristup pijaćoj vodi za sve; osigurati pristup dostupnoj, pouzdanoj, održivoj i modernoj

Definisanje koncepta održivog razvoja

Pošto ekonomske politike koje se oslanjaju na DEP nisu dale željene rezultate, nagomilani problemi na polju ekonomije, društva i prirodnog okruženja i uloženi naponi međunarodne zajednice da ih ublaži ili iskoreni, govore da je sprovođenje politika održivog razvoja ključno, ne samo radi opstanka ljudske vrste već i radi ispunjenja ciljeva dostojanstvenog, ispunjenog, srećnog i svrsishodnog života. Dakle, fokus održivog razvoja je na ekonomskoj aktivnosti (economic sustainability) koja ne ugrožava održanje prirodnog okruženja (environmental sustainability), kao i na društvenoj dimenziji (social sustainability), to jest politikama koje pozitivno utiču na sreću i zadovoljstvo ljudi kao što su borba protiv siromaštva i nejednakosti, borba za polnu jednakost i osnaživanje prava žena i dece, borba protiv bilo koje vrste diskriminacije, pravo na rad i plodove svog rada, pravo na obrazovanje i zdravstvenu negu, borba protiv zaraznih bolesti itd.

U cilju daljeg osnaživanja politika održivog razvoja, 2006. Evropska unija izlazi sa značajno preciznijom definicijom u odnosu na definiciju Brutland izveštaja, po kojoj se održivi razvoj odnosi na "... očuvanje kapaciteta Zemlje da podrži život u svoj njegovoj raznolikosti i zasniva se na principima demokratije, rodne ravnopravnosti, solidarnosti, vladavine prava i poštovanja osnovnih prava, uključujući slobodu i jednake mogućnosti za sve. Ima za cilj kontinuirano poboljšanje kvaliteta života i blagostanja na Zemlji za sadašnje i buduće generacije. U tom cilju promoviše dinamičnu ekonomiju sa punom zaposlenošću i visokim nivoom obrazovanja, zdravstvene zaštite, socijalne i teritorijalne kohezije i zaštite životne sredine u mirnom i bezbednom svetu, poštujući kulturnu raznolikost" (Council of the European Union 2006, 2).

Dakle, koncept održivog razvoja se oslanja na ekonomske aktivnosti ljudi čija upotreba resursa ne ugrožava opstanak prirodnog ekosistema i raspoloživost resursa i na društvenu dimenziju koja je fokusirana na razvoj ljudi, zajednica i različitih kultura sa ciljem postizanja svrsishodnog života u smislu adekvatnog obrazovanja, zdravstvene nege, polne jednakosti, izostanka diskriminacije, pra-

energiji za sve; promovisati inkluzivan i održiv ekonomski rast, zaposlenost i dostojanstven rad za sve; izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovisati održivu industrijalizaciju i podsticati inovativnost; smanjiti nejednakost između i unutar država; učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, bezbednim, prilagodljivim i održivim; obezbediti održive oblike potrošnje i proizvodnje; preduzeti hitnu akciju u borbi protiv klimatskih promena i njenih posledica; očuvati i održivo koristiti okeane, mora i morske resurse za održiv razvoj; održivo upravljati šumama, suzbiti dezertifikaciju, zaustaviti i preokrenuti degradaciju zemljišta i sprečiti uništavanje biodiverziteta; promovisati miroljubiva i inkluzivna društva za održivi razvoj, obezbediti pristup pravdi za sve i izgraditi efikasne, pouzdane i inkluzivne institucije na svim nivoima; učvrstiti globalno partnerstvo za održivi razvoj.

va na učestvovanje u donošenju odluka, mira i stabilnosti. Rečju, ljudi su važni jer bez razvoja ljudi nema održivog razvoja.

Počnimo od ekonomskih aktivnosti i održivosti prirodnog okruženja. Prema DEP-u, cilj preduzeća je maksimizacija profita i cilj potrošača je maksimizacija korisnosti. Postoje pobačaji tržišta, ali su oni rešivi kroz ograničenu intervenciju države i etička, privatna i tržišna rešenja. Na društvenom nivou, privredni rast je garant povećanja životnog standarda ljudi i tehnološkog napretka koji je u stanju da nadomesti potrošene prirodne resurse kroz otkrivanje novih nalazišta, novih izvora energije i novih proizvodnih procesa koji su energetske efikasniji. Rečju, sve je podređeno ljudskim potrebama i njihovom zadovoljenju. Prirodni resursi su samo sredstvo za zadovoljenje ljudskih potreba i ne postavlja se pitanje brzine njihovog trošenja niti šire slike štetnih efekata po prirodno okruženje koje upotreba resursa izaziva. Zaključno, prirodno okruženje, odnosno ekosistem je podskup ekonomskog sistema.

Ipak, stvari nisu tako jednostavne. Krenimo od resursa. Poreklo reči na engleskom je *resource* – izvor podrške ili pomoći i na latinskom *resurgere* što znači uzdići iznova. Prirodne resurse možemo podeliti u četiri kategorije: obnovljivi (drvo, hrana, usevi, riba); neobnovljivi (nafta, gas, ugalj, uranijum); dopunljivi u dugom roku (podzemne vode, zemljište); reciklirajući – neobnovljivi, ali se mogu ponovo upotrebiti (bakar, zlato, ruda gvožđa).

S obzirom na ovu podelu, nisu samo ugroženi neobnovljivi resursi, već i obnovljivi i dopunljivi u dugom roku jer i ove resurse trošimo brže od vremena neophodnog za njihovo obnavljanje. Smisao je dakle, da nam resursi ne padaju sa neba već oni to postaju našom upotrebom. Nevolja je u tome da, s obzirom na naš način života koji se svodi na maksimizaciju profita i stalno rastuću potrošnju i populaciju, velikom brzinom crpimo resurse i kroz tu upotrebu resursa uništavamo naše životno okruženje. Druga strana medalje je da je brzina tehnološkog napretka sporija od brzine kojom uništavamo i crpimo našu planetu. Osim toga, tehnološki napredak na energetskom polju može i da pogorša situaciju o čemu govori Dževonsov paradoks (Jevons paradox).⁴

Drugo pitanje koje je važno pokrenuti u odnosu na DEP je etička dimenzija odnosa čoveka prema životnoj sredini. Podsetimo, DEP stoji na stanovištu da je degradacija prirodne sredine dopuštena, dok god se tom degradacijom ne ugrožava mogućnost ljudi da zadovolje svoje neograničene potrebe. U tom kontekstu, bilo bi važno osvrnuti se na Princip predostrožnosti (The Precautionary Principle) koji su UN usvojile na samitu u Riu 1992. Prema definiciji, Princip

⁴ Britanski ekonomista Vilijam Stenli Dževons (William Stanley Jevons) je razmatrao posledice efikasnije upotrebe energenata i zaključio da efikasnija upotreba nekog energenta vodi padu njegove cene što će imati za posledicu da se taj energent upotrebljava u većoj meri nego pre što, ne samo da poništava efekte tehnološkog napretka, već se na agregatnom nivou upotreba tog energenta povećava (Gonzales 2022).

predostrožnosti stupa na snagu onda kada se javi mogućnost da ljudske aktivnosti mogu da proizvedu moralno neprihvatljivu štetu. Drugim rečima, čovekov odnos prema životnom okruženju ne može se svesti na analizu troškova i koristi. Odnosno, prilikom rukovođenja aktivnostima koje imaju za cilj ispunjenje ljudskih potreba, čovek mora da vodi računa o prirodi koja, bez obzira na to da li joj DEP pripisuje monetarnu vrednost, ima svoju inherentnu vrednost. Rečju, umesto fokusa na maksimizaciju zadovoljenja ljudskih potreba, perspektiva se mora pomeriti ka etičkoj dimenziji – za ljude i njihov opstanak, priroda se ne može svoditi na ekonomsku vrednost jer priroda ima svoju inherentnu vrednost koja je nezavisna od volje za plaćanjem. Svaka životinja i biljka ima inherentnu vrednost, pa samim tim i pravo da živi i opstane što nas obavezuje da obezbedimo njihovo održanje nezavisno od analize troškova i koristi i nezavisno od toga da li im ljudi pripisuju ekonomsku vrednost (The International Rights of Nature Tribunal; Harmony With Nature – United Nations).

Sve u svemu, koncept održivog razvoja ukazuje na notornu činjenicu da je ekonomski sistem podsystem prirodnog okruženja, a ne obrnuto i da održivi razvoj nije moguć bez zdravog i održivog prirodnog okruženja. Neophodno je pomeriti fokus sa maksimizacije profita i potrošnje na dobrobit kako ljudi tako i našeg prirodnog okruženja koje osim ekonomske ima i svoju inherentnu vrednost.

Društvena dimenzija je duboko uvezana sa ekonomskom dimenzijom i prirodnim okruženjem. Iz naše perspektive, društvena održivost se u najopštijem smislu odnosi na ljudsku dobrobit (well-being) odnosno kvalitet života (quality of life). Centralne tačke ljudske dobrobiti su siromaštvo i nejednakosti u raspodeli, investicije u humani kapital i izgradnja bezbednih i brižnih zajednica (domaćinstvo, šira porodica i lokalna zajednica).

Smanjenje siromaštva spada u prioritetne ciljeve održivog razvoja. UN su označile siromaštvo kao „najveću pretnju političkoj stabilnosti, socijalnoj koheziji i zdravlju životne sredine” (United Nations 1994, 20). Na rast u siromaštvu značajno utiče nejednakost u raspodeli dohotka i bogatstva. Brojna istraživanja ukazuju na to da društva koja karakteriše veća nejednakost u raspodeli karakterišu: ekonomska nestabilnost, finansijske krize i dinamičan rast zaduženja domaćinstava; manja društvena pokretljivost i niži nivo obrazovanja; veći nivo nasilja, kriminala i samoubistva; veći nivo fizičkih i menatlnih tegoba, veće stope dečijeg mortaliteta i niži očekivani životni vek; niži nivo poverenja među ljudima, učešća u donošenju odluka, aktivizma i sreće.⁵

Investicije u humani kapital podrazumevaju ulaganje u obrazovanje i zdravstvo što ih čini preduslovom ekonomskog razvoja – ne može se očekivati napredna i dinamična ekonomija ukoliko ljudi nisu obrazovani i zdravi. Obrazovanje, obuka i sticanje veština su ključni faktori ekonomskog napretka

⁵ Na primer, videti: Berg and Ostry 2011; Cingano 2014; Elgar and Aitken 2011; Jordahl 2007; Ostry, Loungani and Furceri 2016.

kako pojedinca, tako i društva u celini. Bez značajnih investicija u obrazovanje nije moguće ostati konkurentan na dinamičnom tržištu koje se zasniva na znanju (knowledge-based economy) i nije moguć savestan odnos prema životnom okruženju. Obrazovanje je takođe ključan faktor u formiranju odgovornih građana, neizostavnog sastojka demokratije, koja je preduslov zaštite ljudskih prava i ravnomernije raspodele dohotka i bogatstva. Slično obrazovanju, bez zdravih ljudi nije moguće očekivati ekonomski napredak, kao što nije moguće očekivati da su ljudi zdravi u degradiranom prirodnom okruženju.

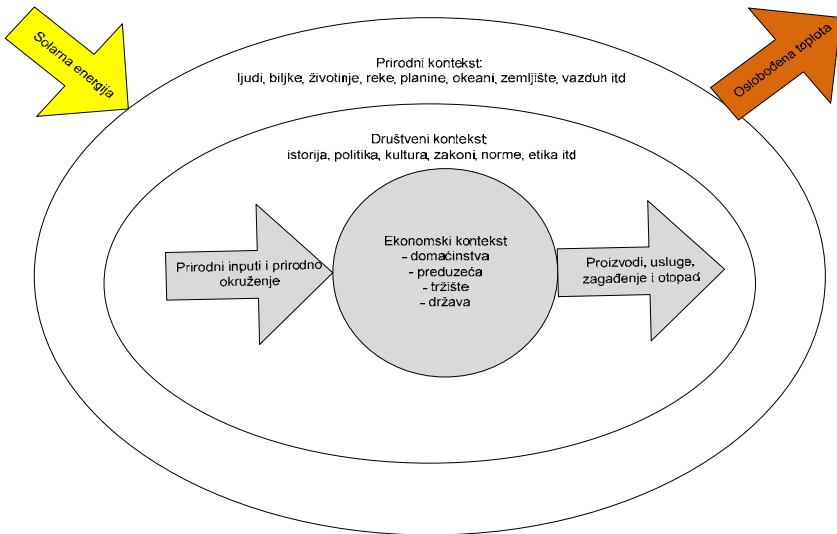
Održivi razvoj ne podrazumeva samo vođenje računa o zdravlju prirodnog okruženja već i vođenje računa o zdravlju društvenog okruženja što je najvažnija uloga zdravih i brižnih zajednica. Za ispunjavanje ciljeva održivog razvoja od ključnog je značaja aktivno učešće građana u izgradnji bezbednih zajednica okrenutih ka pospešivanju dobrih međuljudskih odnosa, poverenja među ljudima i rešavanju lokalnih problema i konflikata. Postoje različiti vidovi građanskog aktivizma na lokalnu. Ovaj aktivizam se može sprovesti kroz direktno učešće u lokalnim institucijama kao što su škole, vrtići, sportski i kulturni centri i udruženja za zaštitu životne sredine. Takođe, građani mogu biti uključeni na polju rešavanja lokalnih problema kao što su gradnja na uštrb zelenih površina, siromaštvo i nezaposlenost ili se mogu aktivirati na polju promocije kulture, umetnosti i lepšeg, zdravijeg i bezbednijeg susedstva. Važna je i uloga lokalnih zajednica na polju smanjivanja socijalne isključenosti – za zdravu lokalnu zajednicu vrlo je važno da se niko ne oseća nepoželjnim i manje vrednim. Takođe, uloga lokalnih zajednica u zaštiti životne sredine je nezamenljiva. Osim zaštite zelenih površina, aktivnosti lokalne zajednice mogu da budu posebno efektne na polju zaštite životne sredine kroz: promociju rada od kuće; efikasniji javni prevoz; bolju toplotnu izolaciju stambenih i poslovnih objekata; smanjenje u proizvodnji smeća i njegovo adekvatno odlaganje; recikliranje otpada i izgradnju novih zelenih površina i pošumljavanje itd.

Dakle, koncept održivog razvoja predstavlja holistički pristup kvalitetu života. Veze između njegove tri dimenzije (ekonomska, životna sredina i društvena) su duboke i neraskidive jer promena u bilo kojoj od ove tri dimenzije neminovno vodi promenama u preostale dve. Na primer, društvena dimenzija, odnosno ljudska dobrobit u velikoj meri zavisi od zdravog prirodnog okruženja i dinamičnosti ekonomije – što je prirodno okruženje zdravije i što je ekonomija razvijenija i dinamičnija to su bolji preduslovi za ostvarivanje ljudske dobrobiti.

Nasuprot DEP-u koji prirodni sistem vidi kao podsistem ekonomskog sistema, koncept održivog razvoja vidi ekonomski sistem kao podsistem društvenog sistema i društveni sistem kao podsistem prirodnog okruženja (Harris and Roach 2018). Ekonomska aktivnost podrazumeva korišćenje resursa i njihovu transformaciju u proizvode i usluge pogodne za ljudsku upotrebu. U tom procesu, generišu se zagađenje i otpad koji, povratno, utiču na prirodne tokove i buduću

raspoloživost resursa. Društveni kontekst su napravili ljudi koji njime rukovode. Društveni kontekst u sebi sadrži istoriju, politiku, kulturu, religiju, etiku, zakone, norme, poverenje, poštenje itd. Društveni kontekst predodređuje koje su ekonomske aktivnosti dopuštene i koje to nisu. Ne manje važno, društveni kontekst određuje prioritete među različitim ciljevima ekonomske politike. Ekonomske i društvene aktivnosti se odvijaju u okviru prirodnog okruženja kojeg čine ljudi, biljke, životinje, zemljište, reke, planine, vazduh, okeani itd. Prirodni resursi i sunčeva energija predstavljaju ključni input za ekonomske i društvene procese i opstanak ljudi zavisi od raspoloživosti i upotrebe ovih resursa. Zakoni koji vladaju u prirodnom okruženju se razlikuju od zakona koji vladaju u ekonomskom i društvenom sistemu. Van naše planete, solarna energija jedina ima neto ulaz, dok toplota koju oslobađaju ljudi i druga bića u svojim aktivnostima jedina ima neto izlaz sa naše planete. Sve ostalo na neki način mora da bude ili reciklirano ili apsorbovano u okviru našeg ekosistema (Grafikon 1).

Grafikon 1. Prošireni kružni dijagram

Izvor: Harris and Roach 2018; autor.

Za razliku od DEP-a koji smatra da je potencijal rasta ekonomskog sistema neograničen, koncept održivog razvoja ukazuje na činjenicu da su ekonomska i društvena aktivnost ograničene raspoloživošću prirodnih resursa, brzinom njihovog trošenja, ali i sposobnošću prirodnog okruženja da apsorbuje otpad i zagađenje. Dakle, prirodno okruženje nameće ograničenje da se istovreme-

no zadovolje sadašnje i buduće potrebe i sadašnja i buduća dobrobit, odnosno povećanje u zadovoljenju sadašnjih potreba i sadašnje dobrobiti ne bi smelo da ima za posledicu smanjenje zadovoljenja budućih potreba i buduće dobrobiti.

Vrlo važno, održivi razvoj nam govori da izbor između efikasnosti sa jedne i pravednosti i zdrave životne sredine sa druge strane na kojem insistira DEP, ne mora da važi u praksi. Na primer, siromaštvo i izražene nejednakosti vode velikom rasipanju resursa usled ograničenog pristupa zdravstvu i obrazovanju velikog broja ljudi jer su neobrazovani i bolesni ljudi manje produktivni. I ne samo to, siromaštvo i izražene nejednakosti čine ljude manje srećnim, podrivaju dobre međuljudske odnose i poverenje među ljudima što čini ljude manje motivisanim pa samim tim i manje produktivnim.⁶ Dobar primer bi mogao da bude i da zagađena životna sredina čini ljude bolesnim i manje srećnim što negativno utiče na produktivnost, pa samim tim i privredni rast. Isto tako, dobrobit ljudi ne mora da se smanji sa smanjenjem u potrošnji posebno u bogatim društvima koje karakteriše velika nejednakost. Naime, sa smanjenjem u nejednakosti dolazi do preraspodele u potrošnji tako da bogatiji slojevi društva manje troše, ali istovremeno siromašniji slojevi društva dolaze u priliku da troše više. Tako da, čak i ukoliko je na nivou društva smanjena potrošnja, ona može biti tako preraspodeljena da dobrobit društva u celini raste.

Zaključno, održivi razvoj bi mogao da bude definisan kao skup ciljeva i politika održivog upravljanja resursima koje vodi zadovoljenju potreba ljudi i pospešivanju njihove dobrobiti. Kada govorimo o zadovoljenju potreba, mislimo na zadovoljenje egzistencijalnih potreba kao što su hrana, krov nad glavom, elementarni higijenski uslovi i fizička bezbednost. Dobrobit, odnosno kvalitet života je širi pojam koji uključuje: kvalitetnu hranu i udoban dom; slobodno vreme; dobre odnose i poverenje u ljude; slobodu; sreću; osećaj svrsishodnosti; uključenost u donošenje odluka; pravednost; ravnomerniju raspodelu dohotka i bogatstva; okruženje koje dopušta da ostvarimo sve svoje potencijale; zdravo prirodno okruženje i ekološki balans itd (Goodwin et al. 2014).

Efekti međunarodnih politika održivog razvoja

Nesumnjivo je da se u poslednjih pedeset godina cilj održivog razvoja pomerio iz zanemarenog u centralni, kako u razvijenim tako i u zemljama u razvoju. Nažalost, ovo pomeranje i dalje nije usmerilo čovečanstvo na putanju održivog

⁶ Na primer, studija Chetty, R. et al. (2022) je pokazala da su siromašna deca koja su se družila sa bogatom decom u kasnijem periodu u proseku 20% više zarađivala od siromašne dece koja se nisu družila sa bogatom decom. Rečju, prijateljstvo među pripadnicima različitih klasa doprinosi povećanoj društvenoj mobilnosti, pa samim tim i smanjenju u nejednakosti koje vodi dinamičnijem privrednom rastu.

razvoja. Štaviše, situacija se, kako vreme odmiče, pogoršava. Na, primer, ukoliko posmatramo svetski privredni rast u periodu od 1960 do 2021. videćemo da je svetski BDP realno porastao sa 10,9 na 86,7 hiljada milijardi američkih dolara (USD) odnosno da je porastao za osam puta, to jest da je prosečno godišnje rastao 3,4% (The World Bank DataBank/GDP constant 2015 US\$; proračuna autora). Istovremeno, svetska populacija je porasla sa 3,1 na 7,7 milijardi ljudi, odnosno za 2,5 puta što čini da je u posmatranom periodu svetska populacija prosečno godišnje rasla 1,5% (Worldometer; proračun autora). Pošto je proizvodnja brže rasla od rasta populacije, to znači da se ovaj rast zasnivao na rastu u produktivnosti. Sa druge strane, ovaj rast je praćen značajnom degradacijom životne sredine i crpljenjem resursa.

Na primer, 1992. UN javnosti predočavaju izveštaj u kojem se prepoznaje da je svet u ozbiljnom ekološkom problemu: rupe u ozonskom omotaču; destrukcija tropskih šuma i močvara; istrebljene pojedinih životinjskih i biljnih vrsta; kumuliranje ugljen dioksida i drugih gasova koji stvaraju efekat staklene bašte što vodi klimatskim promenama i globalnom zagrevanju; neodrživo crpljenje prirodnih resursa itd. Dakle, već tada je postalo očigledno da ljudske aktivnosti dovode u pitanje održivost ekosistema i prirodnih resursa (United Nations 1992a).

Nadalje, u 2012, UN su objavile izveštaj u kojem se upozorava da se od 1960. značajno ubrzava negativan uticaj ljudskih aktivnosti na životno okruženje (United Nations 2012). Ovi negativni uticaji su podeljeni u pet kategorija:

- Atmosfera– zagađenje vazduha, efekat staklene bašte, globalno zagrevanje i klimatske promene
- Zemljište – zagađenje zemljišta kroz atmosferu, upotrebu pesticida i đubriva i ubrzanu seču šuma zbog širenja poljoprivredne delatnosti i urbanizacije
- Zagađenje vode kroz zagađenje atmosfere i zemljišta
- Uništavanje biodiverziteta
- Hemikalije i otpad koji zagađuju zemljište i vode

Nakon toga, 2017, grupa od 15.000 naučnika šalje dramatično upozorenje javnosti da ukoliko ne dođe do drastične promene u funkcionisanju ljudske civilizacije i načina na koji ona interaguje sa prirodom, ljudska bića srljaju u direktan sudar sa prirodom. U ovom obraćanju oni ističu da, osim stabilizacije ozonskog omotača, nije bilo značajnijeg napretka u zaštiti životne sredine zbog čega je došlo do: nedopustivog globalnog zagrevanja; gubitka 100 miliona hektara šume u prethodnih 25 godina; gubitka u biodiverzitetu – populacija kičmenjaka je u periodu 1970–2012 opala za 58% (za 31% kopnene vrste, 36% morske vrste i 81% slatkovodne vrste); značajnog zagađenja okeana i gubitka u ribi zbog upotrebe đubriva u poljoprivredi i industrijskog zagađenja; značajnog pada u

izvorima vode – izvorišta vode po glavi stanovnika su opala za 26% od 1992. sa perspektivom pada od 40% do 2030; preterane eksploatacije 20% podzemnih izvora što ima za posledicu pad nivoa podzemnih voda i nadiranje slane vode u priobalnim područjima; ubrzanog rasta svetske populacije što u nedozvoljenoj meri povećava pritisak na zemljište, vodu i atmosferski ekosistem (Mortalliro 2017).

U izveštaju iz februara 2022, UN konstatuju da se klimatski slom približava značajno brže od očekivanog i da, ukoliko se ne preduzmu radikalni koraci, mnogi delovi sveta neće više biti pogodni za život za svega nekoliko decenija. Ukoliko ljudi ne smanje emisiju štetnih gasova za 45%, klimatska katastrofa je na videlu već 2030. Preko 3,3 mlrd. ljudi živi u područjima koja su značajno pogođena klimatskim promenama. Posebno su ranjive grupe u siromašnim zemljama Afrike, Južne Azije i Južne Amerike: u periodu 2010–2020. u ovim područjima je od posledica suša, poplava i oluja poginulo 15 puta više ljudi nego u razvijenim zemljama. U odnosu na predindustrijski period, prosečna temperatura je porasla za 1,09 stepeni Celzijusa. Ukoliko doživimo vrlo optimističan scenario, po kojem će do kraja veka prosečna temperature porasti za 1,5 stepeni Celzijusa u odnosu na predindustrijski period, svakako ćemo se suočiti sa nepovratnim posledicama – na primer, deca starosti do 12 godina će do kraja svog životnog veka doživeti četverostruki porast u prirodnim katastrofama (Intergovernmental Panel on Climate Change 2022).

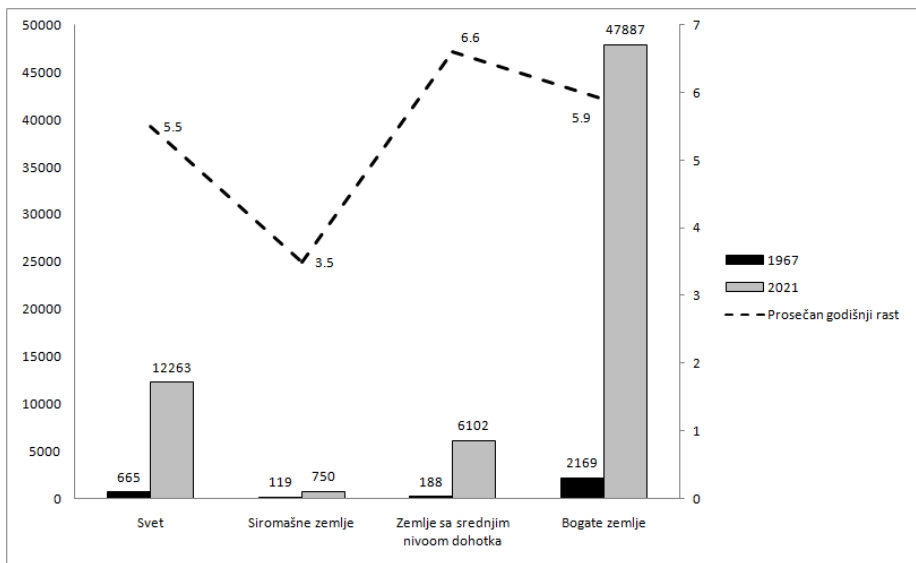
Na kraju krajeva, svedoci smo masovnog izumiranja flore i faune širom planete. Primera radi, zastupljenost različitih populacija divljih životinjskih vrsta je opala za 69% u periodu 1970–2018, dok su najizraženiji pad od 83% doživele životinjske vrste koje žive u slatkim vodama (World Wildlife Fund 2022). Pod optimističkim scenariom (rast temperature do 1,5 stepeni Celzijusa do kraja veka), 14% svih biljnih i životinjskih vrsta će, sa vrlo visokom verovatnoćom, do kraja veka nestati. Ukoliko, temperatura poraste za 2 stepena Celzijusa ovaj procenat se penje na 18 (Intergovernmental Panel on Climate Change 2022).

Nažalost, 2022. je bila osma u nizu najtoplijih godina ikada zabeleženih – prosečna godišnja temperatura je bila za 0,3 stepeni Celzijusa iznad proseka za period 1991–2020. i za 1,2 stepeni Celzijusa iznad proseka predindustrijskog perioda (prosek godišnje temperature za period 1850–1900) (Copernicus 2023).

Kada je u pitanju društvena dimenzija održivog razvoja, dosadašnji rezultati su podjednako razočaravajući. Naime, rast realnog BDP u poslednjih šest decenija nam govori da prosečna osoba danas ima značajno veći pristup proizvodima i uslugama u odnosu na period početka posmatranja. Međutim, problem je što je ovaj napredak izrazito nejednako raspoređen. Tako je BDP po glavi stanovnika izražen u tekućim američkim dolarima u svetu porastao sa 665 1967. na 12.263 USD 2021. što je porast od 18,5 puta, odnosno 5,5% prosečno godišnje (The World Bank DataBank/World GDP per capita; proračun autora).

U istom periodu, BDP po glavi stanovnika je u zemljama sa visokim dohotkom (high-income countries) porastao sa 2.169 na \$47.887 USD, zemljama sa srednjim dohotkom (middle-income countries) sa 188 na 6.102 USD i zemljama sa niskom dohotkom sa 119 na 750 USD (The World Bank DataBank/GDP per capita High-income countries; GDP per capita Middle-income countries; GDP per capita Low-income countries). Dakle, BDP po glavi stanovnika je, ponajviše zahvaljujući dinamičnom razvoju Kine i Indije, najbrže rastao u zemljama sa srednjim nivoom dohotka – 32,5 puta, odnosno 6,6% godišnje.⁷ U bogatim zemljama je u posmatranom periodu porastao za 22 puta, odnosno rastao je 5,9% godišnje, dok je u siromašnim zemljama u posmatranom periodu porastao za 6,3 puta, odnosno svega 3,5% godišnje (Grafikon 2).

Grafikon 2. BDP po glavi stanovnika (u tekućim USD)

Izvor: The World Bank DataBank/GDP per capita High income countries (current US\$); The World Bank DataBank/GDP per capita Middle income countries (current US\$); The World Bank DataBank/GDP per capita Low income countries (current US\$); proračun autora.

⁷ Opet, druga strana dinamičnog privrednog razvoja Kine i Indije je značajan rast njihovog udela u emisiji štetnih gasova. Na primer, u 2021. su Kina (32,8% ukupne svetske emisije CO₂) i Indija (6,9%) ispustile duplo više ugljen-dioksida u atmosferu nego Sjedinjene Američke Države (12,8%) i Evropska unija (7,4%) zajedno. Stoga nije ni čudo što prosečne temperature u Kini rastu značajno brže od svetskog proseka – od 1951. na svakih deset godina je u Kini temperatura porasla za 0,26 stepeni Celzijusa, dok je svetski prosek 0,15 stepeni Celzijusa (International Energy Agency 2022; Reuters 2022; proračun autora).

Posledično, sa protokom vremena položaj siromašnih zemalja se pogoršao u odnosu na zemlje sa srednjim nivoom dohotka i razvijene zemlje. U 1967, BDP po glavi stanovnika siromašnih zemalja je bio na nivou od 63,3% BDP po glavi stanovnika zemalja sa srednjim nivoom dohotka dok je ovaj udeo 2021. iznosio svega 12,3%. Slično tome, u odnosu na razvijene zemlje, ovaj udeo se smanjio sa 5,5% na svega 1,6%.

Druga strana medalje nejednako raspoređenog privrednog rasta je da su se globalne nejednakosti povećale. U periodu 1988–2011, ukupni svetski dohodak je porastao sa 13,7 USD na 26,3 hiljada milijardi USD što jer ukupan porast od 12,7 hiljada milijardi USD. Od ovog rasta u svetskom dohotku, onima koji spadaju u 50% najsiromašnijih (2011 ih je bilo 3,1 milijarda) pripalo je svega 9,9%, dok je 10% najbogatijih (2011 ih je bilo 620 miliona) prisvojilo 45,7% i 1% najbogatijih (2011. ih je bilo 60 miliona) 11,8% ovog rasta. Rečju, u posmatranom periodu je udeo u novostvorenom dohotku 10% najbogatijih više nego četiri puta veći od udela 50% najsiromašnijih stanovnika sveta. Da poređenje učinimo još slikovitijim, udeo 10% najsiromašnijih stanovnika sveta u novostvorenom dohotku je u posmatranom periodu iznosio svega 0,6%. Rečju, dohodak po osobi 10% najsiromašnijih je u posmatranom periodu prosečno rastao za 2,8 USD godišnje, dok je godišnji dohodak po osobi 10% najbogatijih prosečno godišnje rastao za 142 USD (50,7 puta više) i 1% najbogatijih za 511 USD (182,5 puta više) (Oxfam 2016). U poslednjih četrdeset godina, 1% najbogatijih su prisvojili više nego duplo više novokreiranog dohotka u odnosu na 50% najsiromašnijih (Oxfam 2021, 2022a). Stoga, ne čudi podatak da na nivou sveta, od 10 osoba njih 7 živi u zemljama u kojima nejednakost u raspodeli dohotka raste (World Economic Forum 2023).

Naravno, krajnja instanca u kojoj se do ekstrema reflektuju ove ogromne nejednakosti u distribuciji svetskog dohotka je nejednakost u raspodeli svetskog bogatstva. U periodu od 2000–2015, najsiromašnijih 50% svetskog stanovništva je prisvojilo svega 1% od ukupnog rasta u svetskom bogatstvu, dok je najbogatijih 10% prisvojilo čak 87% (Oxfam 2016). U periodu od 1995–2019, 1% najbogatijih je prisvojilo dvadeset puta više novokreiranog bogatstva od 50% najsiromašnijih. U 2019, 1% najbogatijih je posedovalo duplo veće bogatstvo od 6,9 milijardi ljudi. Samo tokom pandemijskih godina (2020. i 2021), bogatstvo 10 najbogatijih ljudi na svetu se dupliralo dok se, sa druge strane, bogatstvo 99% stanovnika smanjilo. Tokom 2020 i 2021, 1% najbogatijih ljudi na svetu je prisvojilo 63% novokreiranog bogatstva, najsiromašnijih 99% je prisvojilo 37% i najsiromašnijih 90% svega 10%. Drugim rečima, za svaki dolar koji je prisvojilo 90% najsiromašnijih, bogatstvo milijardera se uvećalo za 1,7 miliona USD. Bogatstvo milijardera je tokom ove dve godine u proseku raslo za 2,7 mlrd. USD dnevno, dok se 1,7 milijardi radnika suočilo sa bržim rastom cena od njihovih plata (Oxfam 2023). Trenutno, 252 najbogatijih ljudi

na svetu poseduju veće bogatstvo od svih milijardu žena i dece Afrike i Južne Amerike (Oxfam 2022a).

Kada je siromaštvo u pitanju, podaci nisu ništa manje utešni. Prema podacima Svetske banke, broj ljudi koji žive u apsolutnom siromaštvu, to jest onih koji raspolažu sa manje od 1,90 međunarodnih dolara dnevno je, do pandemije virusa korona 2020, opadao.⁸ U 1981, ispod granice siromaštva u svetu je živelo 1,981 milijardi ljudi (44% svetske populacije), 1988. 1,9 milijardi (37%), 2011. 990 miliona (14%) i 2015. 705,5 miliona (9,6%). Nažalost, tokom pandemije virusa korona situacija se drastično pogoršala tako da je, prema poslednjim procenama, u 2021. u apsolutnom siromaštvu živelo 860 miliona ljudi (11,2% svetske populacije) pri čemu je 830 miliona ljudi patilo od gladi što je porast od 150 miliona u odnosu na period pre pandemije virusa korona (Food and Agriculture Organization of the United Nations 2022; Oxfam 2022b). Preko 1,8 milijardi, odnosno 25% svetske populacije je u 2021. živelo sa prihodima do 3,2 međunarodnih dolara dnevno, 3,2 milijarde, odnosno 40% svetske populacije je živelo sa do 5,5 međunarodnih dolara dnevno (Suckling, Christensen and Walton 2021), trećina svetske populacije nije imala pristup pijaćoj vodi i 3 milijarde ljudi nije imalo pristup higijenskim sredstvima za pranje ruku (Bencheng 2022). Siromaštvo je najviše koncentrisano u Subsaharskoj Africi. Na primer, u Zimbabveu, Sijeri Leone, Madagaskaru, Nigeriji i Surinamu preko 70% populacije živi u ekstremnom siromaštvu i u Eritreiji, Malaviju, Liberiji, Zambiji, Somaliji, Togou, Lesotu, Centralnoafričkoj Republici, Svazilendu, DR Kongu, Burundiju i Južnom Sudanu između 50 i 70% populacije (IndexMundi). Oko 20% afričke populacije se susreće sa hroničnom glađu što je duplo više od svetskog proseka. Najugroženije su Somalija, Centralnoafrička Republika, Čad, DR Kongo, Južni Sudan, Burundi i Madagaskar (Armstrong 2022).

Da stvar bude gora, s izbijanjem rata u Ukrajini u februaru 2022, došlo je do rekordnog skoka u cenama hrane i energenata koji je, po definiciji, najžešće pogodio siromašne čiji se budžet u celosti ili najvećim delom troši za namirivanje ovih osnovnih potreba. Prema proceni Svetske banke, u 2022. će, u odnosu na predpandemijske projekcije, dodatnih 75 do 95 miliona će ljudi živeti u ekstremnom siromaštvu samo zbog rasta cena hrane. Dodatno, Oxfam procenjuje da će se broj ljudi koji žive u ekstremnom siromaštvu zbog rasta cena hrane i energenata povećati za 263 miliona (Oxfam 2022b). Sa druge strane, samo u 2022. kompanije koje posluju u sektoru hrane i energenata su duplirale svoje profite i na ime dividendi isplatile 257 mlrd. USD svojim akcionarima (Oxfam 2023).

⁸ Međunarodni dolar je hipotetička valuta koja ima istu kupovnu moć kao i američki dolar u Americi u datom vremenskom trenutku.

Zaključna razmatranja: Neki razlozi neefektivnosti međunarodnih politika održivog razvoja

Brojni su razlozi problema u sprovođenju politika održivog razvoja na globalnom nivou – od nedovoljno izdvojenih sredstava do neefikasne koordinacije među zemljama i nedovoljnog broja međunarodnih organizacija koje bi se specifično bavile određenim problemom. Za ovu priliku izdvajamo dva razloga koji posebno upadaju u oči – nejednak položaj bogatih i siromašnih zemalja i nedovoljan angažman lokalnih organizacija.

U odnosu na siromašne zemlje, jasno je da bogatije zemlje raspolazu snažnom kapitalnom bazom i infrastrukturom poput postrojenja za proizvodnju struje, autoputeva, fabrika, irigacionih sistema itd. Rečju, veći privredni kapacitet i napredna tehnologija povećavaju kapacitet razvijenih zemalja da primene politike zaštite životne sredine i energetske tranzicije. Sa druge strane, siromašne zemlje koje imaju nisku kapitalnu bazu i nizak dohodak, prioritet vide u privrednom rastu koji je često, zbog nedostatka savremenih tehnologija, izuzetno štetan za prirodno okruženje. Osim toga, ove zemlje karakteriše i visok natalitet, koji u kombinaciji sa potrebom za visokim privrednim rastom vodi intenzivnom iscrpljivanju resursa. Dodatno, ove zemlje su geografski tako rasporođene (Afrika, Centralna i Južna Amerika, Bliski Istok i Centralna i Južna Azija) da njihovo stanovništvo najviše trpi udare klimatskih promena dok, sa druge strane, u značajno manjoj meri od bogatih i srednje razvijenih zemalja doprinose degradaciji životne sredine. Ne manje važno, nedostatak finansijskih sredstava i izostanak adekvatne zdravstvene nege čini da je stanovništvo ovih zemalja posebno ranjivo na posledice klimatskih promena kao što su suše, poplave, požari, oluje itd.

Siromašne zemlje u toplijim krajevima se susreću sa uništenim usevima što vodi nedovoljnoj uhranjenosti i gladi. Rast u ceni hrane i zarazne bolesti u vlažnim krajevima posebno pogađaju lokalno stanovništvo. Prema nekim procenama, preko 300.000 ljudi godišnje umre od posledica klimatskih promena, dok se preko 325 miliona ljudi susreće sa ozbiljnim posledicama. Na klimatske promene posebno je osetljivo blizu 4 milijarde ljudi, dok njih 500 miliona živi u ekstremnom riziku. Na godišnjem nivou, oko 26 miliona ljudi postaje siromašno zbog prirodnih katastrofa (Reardon, Madi and Cato 2018).

Sve su ovo argumenti u prilog teze da međunarodna zajednica mora posebnu pažnju da posveti siromašnim zemljama. Ova pomoć se mora ogledati u transferu savremenih tehnologija i organizacionih sistema, ali i izdašnoj pomoći za smanjenje siromaštva i pristup osnovnim obrazovnim i zdravstvenim uslugama.

Drugi potencijalan razlog neefektivnosti u sprovođenju politika održivog razvoja je nedovoljna saradnja međunarodnih agencija i nacionalnih vlada sa lokalnim organizacijama. U lokalne organizacije spadaju lokalni organi vlasti koji upravljaju lokalnim resursima i obezbeđuju lokalnom stanovništvu javna dobra

i usluge – škole, domovi zdravlja, vrtići, policija, vatrogasna služba, komunalna služba, vodovod itd. Lokalni organi vlasti su često i posrednik između eksternih donatora i lokalnih organizacija. Takođe, u lokalne organizacije spadaju i lokalni ogranci međunarodnih organizacija, lokalne nevladine organizacije i nacionalne nevladine organizacije koje operišu na lokalnu i lokalna preduzeća.

Prednost lokalnih organizacija u sprovođenju lokalnih politika održivog razvoja je u tome što poznaju lokalni kontekst i probleme na lokalnu. Takođe, na lokalnu se ljudi poznaju što je dobra podloga za uspešnu saradnju, ali je i osnov za odgovornost prema lokalnoj zajednici. Činjenica je da se politike razvoja i sredstva za njihovo finansiranje određuju na višim nivoima – međunarodni i nacionalni. Međutim, isto tako je i činjenica da se te politike sprovode na terenu, zbog čega i uspešnost u sprovođenju tih politika zavisi od lokalne akcije – konkretnih rezultata određenog projekta, mobilizacije lokalnih resursa i dobijenih znanja.

Još 1992. su UN na Samitu sveta prepoznale ključnu ulogu lokalnih zajednica u sprovođenju politika održivog razvoja: „Zbog toga što mnogi problemi i rešenja koje je identifikovala Agenda 21 imaju svoje korene u lokalnim aktivnostima, učešće i saradnja lokalnih vlasti biće odlučujući faktor u ispunjavanju ovih ciljeva. Lokalne vlasti grade, rukovode i održavaju ekonomsku, društvenu i ekološku infrastrukturu, nadgledaju procese planiranja, uspostavljaju lokalne politike zaštite životne sredine i propise i pomažu u sprovođenju nacionalnih i subnacionalnih politika životne sredine. Kao nivo upravljanja koji je najbliži ljudima, oni igraju vitalnu ulogu u obrazovanju i mobilizaciji i imaju najveću odgovornost prema javnosti u promociji održivog razvoja” (United Nations 1992b, Chapter 28).

UN preporučuju da se nadnacionalne organizacije povežu sa privatnim biznisom i bankama sa ciljem finansiranja i koordinisanja aktivnosti sa lokalnim zajednicama čiji je ključni zadatak da kroz razgovor i konsultacije sa građanima, lokalnim organizacijama i preduzećima prikupe sve potrebne informacije koje su neophodne za oblikovanje najboljih strategija održivog razvoja. Angažovanje lokalnih zajednica podiže svest lokalnog stanovništva u vezi važnosti održivog razvoja i unapređuje proces formulisanja lokalnih politika, zakona i propisa radi ispunjavanja ciljeva Agende 21.

Nažalost, iako su brojni primeri uspešnih lokalnih projekata širom sveta koji su posvećeni smanjenju siromaštva, inkluziji marginalizovanih društvenih grupa, zaštiti životne sredine itd., praksa govori da je finansiranje rada lokalnih organizacija nedovoljno i nefleksibilno. Često nedostaju finansijska sredstva, a kada su raspoloživa procedura aplikacije, sprovođenja i uslovi dobijanja ovih sredstava su komplikovani i teško ispunjivi. Veliki je i problem što su ova sredstva obično kratkoročna, nefleksibilna i moraju da budu potrošena u određenom vremenskom okviru u skladu sa interesima donatora. Suprotno tome, lokalnim

organizacijama nisu potrebni veliki budžeti, već dugoročno opredeljena sredstva jer je uobičajeno da je potreban duži vremenski period da bi se lokalni projekti realizovali. Ne manje važno, potreban je i fleksibilan pristup finansijskim sredstvima jer se prilike na lokalnu brzo menjaju iz čega proizilazi da je na terenu promene potrebno reagovati u razumnom roku. Isto tako, znanja, rad na terenu i kapaciteti lokalnih organizacija često ostaju nevidljivi za međunarodne agencije i nacionalne vlasti zbog čega izostaje implementacija zdravih politika održivog razvoja na nacionalnom i nadnacionalnom nivou, a koje su plod iskustva i saznanja rada na lokalnu (Satterthwaite and Sauter 2008).

Reference

- Armstrong, Martin. 2022. "A fifth of people in Africa are suffering from chronic hunger. This map shows where the situation is most severe." *World Economic Forum* August 4, 2022. https://www.weforum.org/agenda/2022/08/hunger-in-africa-serious-millions?utm_source=facebook&utm_medium=social_scheduler&utm_term=Africa&utm_content=06/08/2022+09:00&fbclid=IwAR0tauxBg98f8C-Zrffp-KMxjIDn0qSSCJb3pjEylw8KUCM8-tKFF1qRjssc0
- Baumol, J. William and Alan S. Blinder. 2011. *Economics: Principles and Policy*. Mason: Cengage Learning.
- Bencheng, Mao. 2022. "Low-income communities lack access to clean water. It's time for change." *World Economic Forum* August 2, 2022. https://www.weforum.org/agenda/2022/08/access-clean-water-inequality-financing?utm_source=facebook&utm_medium=social_scheduler&utm_term=Water&utm_content=06/08/2022+16:45&fbclid=IwAR31HJdEM3XLUBhEjLsLO-aJ5T5W3m-S7U2x2M6Ax0N08HnDAjbjzKeHUrqI
- Berg, G. Andrew and Jonathan D. Ostry. 2011. "Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin?" *International Monetary Fund Staff Discussion Paper* SDN/11/08. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2011/sdn1108.pdf>
- Chetty, Raj, Matthew O. Jackson, Theresa Kuchler, Johannes Stroebe, Nathaniel Hendren, Robert B. Fluegge, Sara Gong, Federico Gonzalez, Armelle Grondin, Matthew Jacob, Drew Johnston, Martin Koenen, Eduardo Laguna-Muggenburg, Florian Mukdereza, Tom Rutter, Nicolaj Thor, Wilbur Townsend, Ruby Zhang, Mike Bailey, Pablo Barberá, Monica Bhole and Nils Wernferfelt. 2022. "Social capital I: measurement and associations with economic mobility." *Nature* (608): 108–121. <https://www.nature.com/articles/s41586-022-04996-4>
- Cingano, Federico. 2014. "Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth." *OECD Social, Employment and Migration Working Papers* No. 163. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/5jxrjncwvxv6j-en>. <https://www.oecd.org/els/soc/trends-in-income-inequality-and-its-impact-on-economic-growth-SEM-WP163.pdf>
- Coase, H. Ronald. 1960. "The Problem of Social Cost." *The Journal of Law and Economics* Vol. III.

- Copernicus*. 2023. "Global Climate Highlights in 2022." <https://climate.copernicus.eu/globe-2022>
- Elgar, J. Frank and Nicole Aitken. 2011. "Income inequality, trust and homicide in 33 countries." *European Journal of Public Health* 21(2):241–246. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckq068>
- Council of the European Union*. 2006. "Review of the EU Sustainable Development Strategy." Brussels, 26 June 2006. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10917-2006-INIT/en/pdf>
- Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 2022. "The State of Food Security and Nutrition in the World." <https://www.fao.org/3/cc0639en/online/cc0639en.html>
- Gonzales, F. Jaume. 2022. "The Jevons Paradox and Rebound Effect: Are we implementing the right energy and climate change policies?" *OECD Forum Network* September 22, 2022. <https://www.oecd-forum.org/posts/the-jevons-paradox-and-rebound-effect-are-we-implementing-the-right-energy-and-climate-change-policies>
- Goodwin, Neva, Jonathan M. Harris, Julie A. Nelson, Brian Roach and Mariano Torras. 2014. *Principles of Economics in Context*. New York: Taylor & Francis Group.
- Harmony With Nature – United Nations*. <http://www.harmonywithnatureun.org/>
- Harris, M. Jonathan and Brian Roach. 2018. *Environmental and Natural Resource Economics*. New York: Taylor & Francis Group.
- IndexMundi*. "Population Below Poverty Line." <https://www.indexmundi.com/g/r.aspx?v=69>
- International Energy Agency*. 2022. "Global Energy Review: CO2 Emissions in 2021." <https://www.iea.org/reports/global-energy-review-co2-emissions-in-2021-2>
- The International Rights of Nature Tribunal*. <https://www.rightsofnaturetribunal.org/>
- Intergovernmental Panel on Climate Change*. 2022. "Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability." <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-working-group-ii/>
- Jordahl, Henrik. 2007. "Inequality and Trust." *IFN Working Paper* No. 715. <https://www.ifn.se/Wfiles/wp/wp715.pdf>
- Krugman, Paul and Robin Wells. 2015. *Economics*. New York: Worth Publishers.
- Mankiw, N. Gregory. 2021. *Principles of Economics*. Boston: Cengage.
- Meadows, H. Donella, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens III. 1972. *The Limits to Growth. A Report for THE CLUB OF ROME'S Project on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books. <http://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf>
- Mortalliro, Nicole. 2017. "More than 15,000 scientists from 184 countries issue 'warning to humanity'." *CBC* November 13, 2017. <https://www.cbc.ca/news/science/15000-scientists-warning-to-humanity-1.4395767>
- Ostry, D. Jonathan, Prakash Loungani, and Davide Furceri. 2016. "Neoliberalism: Oversold?" *Finance & Development* 53(2). <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2016/06/ostry.htm>
- Pigou, C. Arthur. 1920. *The Economics of Welfare*. London: Macmillan.
- Oxfam*. 2016. "An Economy for the 1%." <https://www.oxfam.org/en/research/economy-1>

- Oxfam*. 2021. "The Inequality Virus." <https://www.oxfam.org/en/research/inequality-virus>
- Oxfam*. 2022a. "Inequality Kills." <https://www.oxfam.org/en/research/inequality-kills>
- Oxfam*. 2022b. "First crisis, then catastrophe." <https://www.oxfam.org/en/research/first-crisis-then-catastrophe>
- Oxfam*. 2023. "Survival of the Richest. How we must tax the super-rich now to fight inequality." <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621477/bp-survival-of-the-richest-160123-en.pdf;jsessionid=63CA-E20F4A7D83ECB5EB82FF7E3A6807?sequence=7>
- Reardon, Jack., Maria A.C. Madi and Molly S. Cato. 2018. *Introducing a New Economics: Pluralist, Sustainable and Progressive*. London: Pluto Press
- Robbins, Lionel. 1935. *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. London: MacMillan and Co.
- Reuters*. 2022. "China warns that its temperatures are rising faster than global average." *Reuters* August 4, 2022. <https://www.reuters.com/world/china/china-warns-that-its-temperatures-are-rising-faster-than-global-average-2022-08-04/>
- Satterthwaite, David and Gabriela Sauter. 2008. "Understanding and Supporting the Role of Local Organisations in Sustainable Development." *International Institute for Environment and Development, The Gatekeeper Series* 137.
- Suckling, Elena, Zach Christensen and Dan Walton. 2021. "Poverty trends: global, regional and national." *Development Initiatives* November 10, 2021. <https://devinit.org/resources/poverty-trends-global-regional-and-national/#note-LdT0zfnCl>
- Taylor, P. Mark and Gregory N. Mankiw. 2014. *Economics*. Hampshire: Cengage Learning.

Internet izvori

- United Nations. 1972. "United Nations Conference on the Human Environment." *Stockholm 5–16 June 1972*. <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>
- United Nations. 1992a. "United Nations Conference on Environment and Development." *Rio de Janeiro 3–14 June 1992*. <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>
- United Nations. 1992b. "Agenda 21." <https://sustainabledevelopment.un.org/outcome-documents/agenda21>
- United Nations. 1994. "Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security." <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994>, str. 20.
- United Nations. 2000. "Millennium Summit." *New York 6–8 September 2000*. <https://www.un.org/en/conferences/environment/newyork2000>
- United Nations. 2012. "United Nations Conference on Sustainable Development. Rio+20." <https://sustainabledevelopment.un.org/rio20.html>
- United Nations. 2015. "Sustainable Development Goals." <https://sdgs.un.org/goals#-history>
- World Commission. 1987. "Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future." <https://sdgs.un.org/>

- World Bank*. 2022. *Global Economic Prospects. June 2022*. Washington, DC: The World Bank Group.
- The World Bank DataBank*. “GDP (constant 2015 US\$).” <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD>.
- The World Bank DataBank*. “GDP per capita World (current US\$).” <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>
- The World Bank DataBank*. “GDP per capita High-income countries (current US\$).” <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=XDhttps://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>
- The World Bank DataBank*. “GDP per capita Middle-income countries (current US\$).” <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=XP>
- The World Bank DataBank*. “GDP per capita Low-income countries (current US\$).” <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>
- World Economic Forum*. 2023. “Seizing the Momentum to Build Resilience for a Future of Sustainable Inclusive Growth.” https://www3.weforum.org/docs/WEF_Resilience_Consortium_2023.pdf
- Worldometer*. “World Population by Year.” <https://www.worldometers.info/world-population/world-population-by-year/>
- World Wildlife Fund. 2022. “Living Planet Report 2022 – Building a nature-positive society.” Edited by Rosamunde Almond, Monique Grooten, Diego J. Bignoli and Tanya Petersen. WWF, Gland, Switzerland. https://wwflpr.awsassets.panda.org/downloads/lpr_2022_full_report_1.pdf

Ognjen Radonjić

Faculty of Philosophy, University of Belgrade

oradonji@f.bg.ac.rs

*Sustainable Development:
Problems in Understanding and Implementation*

From the perspective of the dominant economic theory, as long as economic growth brings more benefits than costs expressed in monetary units, such growth should be supported. On the other hand, this theoretical approach ignored not only the natural environment’s limited capacities but also anomalies in economic growth that lead to increased inequality in the distribution of income and wealth, as well as poverty. The topic of this study is the definition of sustainable development, which aims to encompass the economic, social, and ecological dimension of human activities as well as problems in the implementation of sustainable development policies at the supranational, national, and local level.

Keywords: economic growth, sustainable development, negative externalities, environmental degradation, inequalities, poverty

*Développement durable:
problèmes de compréhension et de mise en œuvre*

Du point de vue de la théorie économique dominante, tant que la croissance économique apporte plus de dépenses exprimées en argent, il faut soutenir une telle croissance. D'un autre côté, cette approche théorique a négligé les capacités limitées de l'environnement naturel, mais aussi les anomalies dans la croissance économique qui mènent à la croissance de l'inégalité dans le départage des recettes et de la richesse et de la pauvreté. L'objectif de ce travail est de définir le développement durable qui a pour l'objectif d'analyser la dimension économique aussi bien que sociale et écologique des activités humaines, tout comme les problèmes dans la mise en œuvre des politiques de développement durable au niveau supranational, national et local.

Mots clés: croissance économique, développement durable, externalités négatives, dégradation de l'environnement, inégalités, pauvreté

Primljeno / Received: 26.01.2023.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 20.03.2023.